Бабин Яр:без права на забуття

Вирова Марина Валеріївна

В уроці за допомогою рольової гри-трибуналу розглядається характер Голокосту як безпрецедентного явища в історії. Аналізуються особливості німецької окупації м. Києва та подій Голокосту. Окремо розглянуто ставлення місцевого неєврейського населення до вбивства євреїв. Урок розвиває навички дослідницької і аналітичної діяльності. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
поглибити знання учнів про трагедію Бабиного Яру за допомогою різних джерел, розвивати вміння аналізувати історичну інформацію, розвивати навички критичного мислення, сформувати розуміння міжнародних механізмів покарання за злочини проти людяності.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• описувати події, що відбувались у Бабиному Яру під час Другої світової війни;
• порівнювати різні історичні джерела, критично оцінюючи їх походження та змістову складову;
• наводити аргументи на підтвердження власної думки, спираючись на матеріали виставки;
• усвідомлювати цінність кожного людського життя та невідворотність покарання за злочини.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
інтерактивна дошка, роздрукована фотографія експозиції із віртуальної виставки "Бабин яр: пам’ять на тлі історії" (розділ "Після погрому"), фотографії з цього розділу, аркуші ватману та маркери, Карта "Друга світова війна", фотографії, пов'язані з подіями 29 вересня 1941 р. у Бабиному Яру; роздруковані комплекти документів.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

На початку уроку запитайте учнів про асоціації, спогади, уявлення, що виникають у них в зв'язку з назвою "Бабин Яр".

Потім озвучте учням тему заняття та актуалізуйте її: *Шановні друзі! Тема трагедії Бабиного Яру дуже актуальна,оскільки вона тісно пов'язана з питаннями патріотизму, самопожертви в імя високої ідеї, єдності нації, її політичної свідомості. Ми будемо говорити про важкі сторінки історії, щоб усвідомити цінність людського життя.*

Крок 2. Робота з документами

Зачитайте документ з додатку 1 та надайте учням додаткову інформацію про Голокост. Якщо учні вже проходили тему, перевірте, наскільки добре вони пам'ятають ключові для уроку моменти історії.

Додаткова інформація для учнів: *У період Другої Світової війни (1939-1945 рр.) нацисти вбили на території Німеччини та окупованих країн Європи близько 6 млн. євреїв, знищили тисячі єврейських громад. Це була найбільш трагічна епоха за всю історію єврейського народу. Нацистська Німеччина проводила стосовно євреїв політику тотального знищення, що отримала умовну назву "остаточне розв'язання єврейського питання". Відповідно до цієї політики всі без винятку євреї - чоловіки і жінки, діти і люди похилого віку - були приречені на вбивство. Власне факт приналежності до єврейського народу зумовлював загибель людини. Звичайно, вбивали не тільки євреїв. Жертвами нацистського терору стали представники багатьох інших народів Європи, в тому числі і народів колишнього Радянського Союзу. Однак, стосовно інших народів (крім ромського) не проводилося політики тотального знищення. Лауреат Нобелівської премії, письменник Елі Візель наступним чином змалював цю трагічну ситуацію: "Не всі жертви нацизму були євреями, але всі євреї були жертвами нацизму". В цьому і полягає особливість єврейської долі в період Катастрофи в порівнянні з долею інших народів, що населяли окуповані нацистами території Європи.*

Крок 3. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 1

Основна частина уроку відбудеться у форматі "Військового трибуналу". На першому етапі рольової гри необхідно надати основні інструкції та описати ролі учнів.

Для вступної інструкції скористайтеся текстом: *Зараз відбуватиметься засідання військового трибуналу щодо злочинів, здійснених у Бабиному Яру в роки нацистської окупації Києва. Військовий трибунал — судовий орган з переслідування та покарання військових злочинців. Вперше міжнародний військовий трибунал був створений у 1945 році. Місцем процесу над головними нацистськими військовими злочинцями обрано м. Нюрнберґ (Німеччина), часто цей військовий трибунал ще називають Нюрнберзьким процесом. На Київському процесі 1946 р. розглядалися і злочини у Бабиному Яру. Окрім Нюрнберзького трибуналу були проведені Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (Токійський трибунал) 1946 р., Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії 1993 р., Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди 1994 р. Злочинами, що передбачають індивідуальну відповідальність, відповідно Статуту міжнародного військового трибуналу, визначено злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності.*

Далі поясніть учнями, що під час засідання трибуналу вони будуть виступати в різних ролях: як представники свідків, як слідчі, як судді і як історики.

Завдання "представників свідків": описати те, що могли бачити реальні свідки подій у Бабиному Яру в період нацистської окупації Києва. Спогади очевидців - первинне джерело інформації. Даний вид джерел надзвичайно важливий для істориків. На жаль, в таких катастрофах, як трагедія Бабиного Яру, очевидців, що залишились в живих, не так вже й багато. "Представникам свідків", необхідно ознайомитись із реальними свідченнями тих, хто

пережив і на власні очі бачив ці трагічні події, та представити їх **від імені авторів** на засіданні трибуналу. **Зверніть увагу:** варто уникати перенесення спогадів свідків на особистість учня. Тому одразу налаштуйте учнів, що їм треба представити *досвід іншої особи від імені іншої особи*, а *не від власного імені*. Краще попередньо поговорити з дітьми, яким Ви плануєте надати такі ролі, щоб упевнитися, що таке завдання їх не травмує.

"Слідчі трибуналу" формують докази злочину. "Слідчим" необхідно вивчити документи про події, які відбувались, та сформувати докази наявних злочинів, щоб представити їх під час засідання трибуналу.

Завдання "істориків": безсторонньо описати події, що відбувались в Києві в роки нацистської окупації, зокрема події в Бабиному Яру. **Зверніть увагу,** що ця група має найбільше джерел, тож варто зробити її більшою, аби учні могли розподілити їх між собою.

Завдання "суддів": здійснити правосуддя. Вислухавши різні сторони, вивчивши різні докази, прийняти рішення про наявність/відсутність злочинних дій та кваліфікувати злочин.

Регламент та процедура процесу проведення трибуналу є такими:

- Під час засідання трибуналу кожна група має по 5 хвилин на виступ.
- "Судді" можуть ставити додаткові запитання іншим групам.
- Спочатку виступають "історики", потім "представники свідків", за ними - "слідчі".
- Завершальне слово у "суддів", які підводять підсумки почутого та виносять рішення.

Крок 4. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 2

Під час другого етапу рольової гри організуйте підготовчу роботу в групах.

Об’єднайте учнів у групи та розподіліть ролі. Кожна група – окрема категорія учасників трибуналу: представники свідків, слідчі військового трибуналу, історики, судді.

Роздайте кожній групі пакет документів, необхідних для опрацювання, інструкцію та завдання, що саме вони мають підготувати (додаток 9). Нагадайте про правила роботи в групі, а також, що їх підсумковий виступ не має бути довшим за 5 хвилин.

Крок 5. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 3

На останньому етапі рольової гри проведіть засідання військового трибуналу.

Нагадайте регламент та процедуру процесу проведення трибуналу:

- Під час засідання трибуналу кожна група має по 5 хвилин на виступ.
- "Судді" можуть ставити додаткові уточнюючи запитання іншим групам.
- Спочатку виступають "історики", потім "представники свідків", за ними - "слідчі".
- Завершальне слово у "суддів", які підводять підсумки почутого та виносять рішення.

Зверніть увагу: Під час проведення рольової гри учитель може свідомо спровокувати учнів на висловлювання різних точок зору і викликати в класі дискусію, звернувши увагу на протиріччя

між джерелами, "зіштовхнувши" між собою документи з різних комплектів. Ними можуть стати, наприклад, такі документи: німецькі фотографії, що представляють мирне життя окупованого Києва, і фотографії після розстрілів в Бабиному Яру; показання свідка П. Блобеля на судовому процесі в Нюрнберзі про знищення слідів злочинів у Бабиному Яру та сучасні висловлювання, що заперечують факт масового знищення мирного населення на тій підставі, що відсутні матеріальні докази, які це підтверджують. В процесі роботи груп та виступів представників груп, перепитуйте, які джерела могли б допомогти уточнити інформацію, що викликає в учнів сумніви? що може впливати на точність отриманої інформації про події?

Крок 6. Рефлексія

Після завершення усіх етапів рольової гри обов'язково проведіть рефлексію. Обговоріть запитання нижче.

Запитання до учнів:

- Який ваш емоційний стан? Що ви зараз відчуваєте?
- Як вам було працювати в групах?
- Як ви оцінюєте результат роботи? Що було для вас особливо важливим?
- Що було складним?
- Чи потрібні, на вашу думку, військові трибунали сьогодні? Чому?
- Які висновки ви для себе зробили?

Крок 7. Підсумки уроку

Підвести підсумки урок можна двома способами.

Запропонуйте учням скласти "Сенкан" (неримований вірш з 5 рядочків) та презентувати його. Слово, з якого потрібно скласти сенкан - "Бабин Яр".

Наприклад:

1 рядок - саме слово , яке характеризуємо - **Війна**

2 рядок - два прикметника - **Страшна, жахлива**

3 рядок - три дієслова - **Лякає , вбиває , грабує**

4 рядок - фраза про це слово - **Немає нічого страшнішого, ніж війна**

5 рядок - синонім до слова - **Боротьба**

АБО

На дошку виведіть (повісьте) зображення пам’ятника жертвам Голокосту в Бабиному Яру – семисвічник. *У 50-ту роковину початку масових розстрілів в Бабиному Яру, 29 вересня 1991 року, був встановлений пам’ятний знак - "Менора" - єврейський семисвічник, присвячений трагедії єврейського народу. Біля нього можна побачити багато камінців - це єврейська традиція вшановувати пам'ять померлих* (можна згадати також про українські традиції

вшанування пам'яті). Зверніться до учасників груп, пропонуючи підвести підсумок, сказавши лише одне слово, яким вони можуть охарактеризувати події в Бабиному Яру. Це слово вони повинні написати на зворотній стороні паперового вогника та прикріпити на одну зі свічок на семисвічнику.

Додаток 1

ОГОЛОШЕННЯ ДО ВСІХ ЄВРЕЇВ КИЄВА

Посилання на розділ книги: Ілюстрації, Книга 1, Розділ 2 (http://history.kby.kiev.ua/illustrations)

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/341/b1bph37.jpg

(Джерело: Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи та матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 2

СВІДЧЕННЯ ДІНИ ПРОНІЧЕВОЇ

"Наближаючись до Бабиного Яру ми почули стрілянину і нелюдські крики. Я почала розуміти, що відбувається, але мамі нічого не говорила. Коли ми вийшли в ворота, нам веліли здати документи, цінні речі і роздягнутися. Один нацист підійшов до мами і зірвав з її пальця золоту каблучку. Я побачила, як групу за групою роздягнених людей підводять до ями і розстрілюють їх. Я своїми очима бачила цей жах."

(Джерело: Показання свідка, Діни Проничевої, яка вижила в Бабиному Яру, уривок)

Додаток 3

СВІДЧЕННЯ Н. ГОРБАЧОВОЇ

Н. Горбачова жила на вул. Тираспольській недалеко від Бабиного Яру: "... протягом цілого дня в Бабин Яр рухалось приблизно 40 вантажних автомашин, які були переповнені єврейським населенням - чоловіками, жінками і дітьми, причому деякі жінки тримали на руках немовлят. Я і ще кілька жінок, які проживали поблизу Бабиного Яру, непомітно для німецької охорони, наблизилися до місця, де зупинялися автомашини і вивантажувалися привезені на них люди. Ми побачили, що в метрах 15 від початку Бабиного Яру німці змушували роздягатися і наказували їм бігти вздовж яру, розстрілюючи, тих, що бігли, з автоматів і кулеметів. Я особисто бачила, як німці кидали грудних дітей в яр. В яру були не лише розстріляні, а й поранені, а також живі діти. Ці німці закопували яр ... "

(Джерело: Свідчення Н. Горбачової, уривок)

Додаток 4

УРИВОК З "ЧОРНОЇ КНИГИ"

"Чорна книга" - збірник документів і свідчень очевидців про злочини проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР і Польщі в роки Голокосту, а також про участь євреїв в опорі проти нацистів під час Другої світової війни, складений і літературно оброблений колективом радянських журналістів під керівництвом Іллі Еренбурга та Василя Гроссмана (в рамках їх діяльності в складі Єврейського антифашистського комітету) в 1940-х роках.

Посилання на файл:
4-chorna-kniga.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Чорна Книга)

Додаток 5

ПЕРШЕ ФОТО, 1941

Військовополонені засипають землею дно Бабиного Яру. В охороні есесівці. Німецька фотоплівка. Жовтень 1941 р.

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/281/appendix29.jpg

(Джерело: Бабин Яр:людина, влада, історія. Документи і матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 6

ДРУГЕ ФОТО, 1941

Євреї ідуть вулицями Києва до Бабиного Яру, 29 вересня 1941

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/3197/!_Evrei_Kyeva__29_veresna.jpg

(Джерело: Бабин Яр:людина, влада, історія. Документи і матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 7

ТРЕТЄ ФОТО, 1941

Трупи на б-рі Т. Шевченко. Удалині ліворуч колишній Галицький ринок (Євбаз). Початок жовтня Жовтень 1941 р. Німецька фотоплівка.

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/307/b1bph3.jpg

(Джерело: Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи та матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 8

МАТЕРІАЛИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ

Розгляньте розділи віртуальної виставки "Початок війни", "Вступ німців до Києва", "Доля військовополонених", "Доля євреїв", "Доля ромів", "Доля українських націоналістів", "Доля радянського підпілля", "Доля душевнохворих", "Київ під нацистською окупацією".

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:M,topic:node4,-8

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 9

ІНСТРУКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУП

Посилання на файл:
9-instrukcii.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

Додаток 10

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Посилання на файл:
vikoristanoi-literaturi.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Укладено автором)

Додаток 4

Цитата з «Чорної книиа»

«На світанку 29 вересня київська євреї з різних кінців міста повільно рухалися вулицями в сторону єврейського кладовища, на Лук'янівці. Багато з них думали, що чекає переїзд в провінційні міста. Деякі розуміли, що Бабин Яр - це смерть. Тому в цей день було так багато самогубств.

Сім'ї пекли хліб на дорогу, шили похідні речові мішки, наймали підводи, двоколки. Підтримуючи один одного, йшли старі чоловіки і жінки. Матері несли немовлят на руках, везли їх у колисці. Йшли люди з мішками, згортками, валізами, ящиками. Діти плелися поруч з батьками. Молодь з собою нічого не брала, а літні люди намагалися взяти з дому побільше. Старух, тяжко зітхаючих і блідих, вели під руку онуки. Паралізованих і хворих родичі несли на носилках, на ковдрах, на простирадлах.

Натовпи безперервним потоком йшли по Львівській вулиці, а на тротуарах стояли німецькі патрулі. Таке безліч людей з раннього ранку до самої ночі рухалося по бруківці, що важко було перейти з одного боку Львівської вулиці на іншу. Ця хода смерті тривала три дні і три ночі…

У міру наближення до Бабиного Яру наростав гомін, змішуючись зі стогонами і риданнями.

Під відкритим небом була розгорнута канцелярія, стояли письмові столи. Натовп, що чекала біля застави, організованої німцями в кінці вулиці, не бачила цих столів. Від натовпу кожен раз відокремлювали по 30-40 чоловік і вели під конвоєм "реєструвати". У людей відбирали документи і цінності. Документи тут же кидали на землю: свідки кажуть, що площа покрилася товстим шаром кинутих паперів, первинних паспортів та профспілкових квитків. Потім німці змушували людей роздягатися догола, всіх без винятку - і дівчат, і жінок, і дітей, і людей похилого віку; одяг їх збирали, акуратно складали. У голих людей - чоловіків і жінок - зривали з пальців кільця. Потім кати ставили приречених групами на край глибокого яру і в упор розстрілювали їх. Тіла падали з обриву. Маленьких дітей зіштовхували в Яр живими. Багато, підходячи до місця страти, втрачали розум…Але все ж безліч киян до останньої хвилини розправи не знали, що робили німці в Бабиному Яру»

Титульна сторінка видання «Чорна книга»

Примітка. «Чорна книга» - збірник документів і свідчень очевидців про злочини проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР і Польщі в роки Голокосту, а також про участь євреїв в опорі проти нацистів під час Другої світової війни, складений і літературно оброблений колективом радянських журналістів під керівництвом Іллі Еренбурга та Василя Гроссмана (в рамках їх діяльності в складі Єврейського антифашистського комітету) в 1940-х роках.

За життя авторів не була опублікована.

Додаток 9

Інструкції та завдання для груп

Інструкція для групи «Представники свідків»

Уявіть, що ви представляєте мешканців Києва періоду нацистської окупації, котрі стали свідками та учасниками подій, які відбувались у Бабиному Яру. Вас запросили на військовий трибунал, який створили для покарання головних військових злочинців Другої світової війни. Вам треба представити сторону свідків та описати їх погляд на події, що відбувались.

Розгляньте запропоновані джерела (додатки 2-4) й знайдіть відповіді на запитання:
- Хто були ці люди? Що про них відомо?
- Подумайте, що вони бачили, чули, відчували?
- Яким було їхнє ставлення до описаних подій?
- Чи можна, на Вашу думку, довіряти цим свідченням і чому?

Підготуйте виступ від імені свідків цих подій, подумайте, щоб вони хотіли сказати на цьому трибуналі.

Інструкція для групи «Слідчі»

«Слідчі трибуналу» формують докази злочину. Вам, як «слідчим», необхідно вивчити наявні у вас документи про події, які відбувались, та сформувати докази наявних злочинів, щоб представити їх під час засідання трибуналу.

Розгляньте запропоновані джерела (додатки 5-7) та опишіть на їх основі події, які відбулися. Знайдіть відповіді на запитання:
- Що зображено на фотографіях?
- Де та коли вони могли бути зроблені?
- Ці фото є репортажними чи постановочними? Поясніть свою думку.
- Хто міг бути фотографом? Припустіть, яку мету переслідував автор, знімаючи на фото ці події?
- Чи можна довіряти цим фото? Чи можна вважати інформацію на фото доказом і чому?
- Які висновки нам дозволяють зробити фотографії? Чи достатньо їх для розуміння повної картини перебігу подій 29-30 вересня 1941 р. в Києві?

Підготуйте виступ за результатами обговорення відповідно до завдання «слідчих».

Інструкція для групи «Історики»

Завдання «Істориків» безсторонньо описати події, що відбувались в Києві в роки нацистської окупації, зокрема події в Бабиному Яру.

Перед тим, як ви почнете працювати з документами, спробуйте уявити сучасного історика. Яким він має бути в наш час? Якими уміннями, навичками, ставленнями і цінностями має володіти історик, щоб об'єктивно висвітлювати історичні події?

Розгляньте запропоновані матеріали (додаток 1 та 8), розділи віртуальної виставки «Початок війни», «Вступ німців до Києва», «Доля військовополонених», «Доля євреїв», «Доля ромів», «Доля українських націоналістів», «Доля радянського підпілля», «Доля душевнохворих», «Київ під нацистською окупацією» та дайте відповіді на запитання:

- Як розпочалася війна та окупація для мешканців Києва?
- Яке уявлення про нацистську расову ідеологію та політику щодо євреїв та інших груп створюють тексти історичних довідок?
- З'ясуйте, в чому полягала нацистська політика щодо «остаточного розв'язання єврейського питання»? Проаналізуйте зміст оголошення від 28 вересня 1941 року? Які емоції це оголошення у Вас викликає?
- Охарактеризуйте ставлення німецьких окупантів до інших груп жертв Бабиного Яру. В чому спільність та відмінність ставлення та долі різних груп жертв?
- Які висновки щодо часу нацистської окупації Києва дозволяють нам зробити ці світлини та тексти?

Підготуйте виступ за результатами обговорення відповідно до завдання «істориків».

Інструкція для групи «Судді»

Уявіть, що ви маєте статус судді. Головна місія судді - здійснювати правосуддя, тобто приймати рішення на основі права та закону.

«Судді» можуть враховувати чи не враховувати доказову базу при винесенні рішення, залежно від рівня її аргументованості. Вам необхідно звертати увагу на все – статистичні дані, походження інформації, відокремлювати факти від оціночних суджень, орієнтуватись на закон і бути справедливими.

Ознайомтесь з джерелами (додатки 1 – 8) та заслухайте доповіді представників груп. Ви вперше проводите подібний розгляд справи і маєте прийняти відповідальне рішення.

Ви маєте право ставити запитання виступаючим під час засідання трибуналу та просити роз'яснень, якщо це потрібно.

Додаток 10

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Черная книга: о злодейском повсеместном убийстве евреев немецко-фашистскими захватчиками во временно оккупированных районах Советского Союза и в гитлеровских лагерях уничтожения на территории Польши во время войны 1941-1945 гг. / Под ред. В. Гроссмана, И. Эренбурга. М.: АСТ: CORPUS, 2015. 768 с.
2. Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб / Упор. Вронська Т.В., Кентій А.В., Лисенко О.Є., Смирнов Г.В. К., 526с.
3. Київський процес. Документи і матеріали. / Упор. Абраменко Л. К., 1995 – 208с. 3. Кузнецов А. Бабий Яр. Роман-документ. К., 2008. 368с.
4. Бабин Яр: масове вбивство і пам’ять про нього. Матеріали Міжнародної наукової конференції 24-25 жовтня 2011 року. К., 2012. 255с.
5. Гісем О., Мартинюк О. Голокост в Україні. 1941-1944. Словник-довідник. К., 2007, 99с.
6. Левітас Ф. Позакласні заходи з історії. Пам’яті Бабиного Яру. Літературно-музична композиція. Харків, 2004. 156с.
7. Бабий Яр: человек, власть, история. Документы и материалы в 5 книгах. Кн.1 / Сост. Евстафьева Т., Нахманович В. К., 2004. 597с.
8. Друга світова війна і доля народів України. Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції м.Київ. 30-31 жовтня 2006 р. К., 2007. 416с.
9. Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії".
10. Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті".